

MUZEOLOŠKI PRIKAZ
NARODNOOSLOBODILAČKE BORBE NA KOZARI

I

Narodnooslobodilački rat i revolucija naroda i narodnosti Jugoslavije 1941-1945. godine bio je u toku tri poslijeratne decenije neprekidno predmet izučavanja i muzeološkog obrađivanja muzejskih radnika Jugoslavije. Taj presudni period u našoj istoriji, koji je bio i bit će veoma dugo, trajno, nepresušni izvor i podsticaj stvaralaštva u literaturi, likovnoj umjetnosti, muzici i filmu, nudio je muzeologiji veliku šansu. Nikla je i već se afirmisala čitava mreža muzejskih ustanova koje obrađuju i prikazuju na svoj način taj period. Stvaranje i razvoj tih ustanova odvijali su se, prije svega, kroz sakupljanje, evidentiranje, obradu muzealija vezanih za ratne događaje; kroz čuvanje i zaštitu muzejskih fondova, a zatim kroz realizaciju izložbi (stalnih i povremenih).

U našoj zemlji postoji danas preko 150 muzejskih ustanova koje se bave prikazivanjem narodnooslobodilačkog rata i revolucije.¹⁾

Nije potrebno posebno isticati šta znači tako široka mreža muzeja koji javnosti prikazuju naš rat i revoluciju. Prije svega, ove su ustanove sakupile bogatu građu, dokumente i predmete vezane za naš radnički pokret, narodnooslobodilački rat, revoluciju i poslijeratnu izgradnju naše zemlje. Njihovi fondovi sadrže više stotina hiljada muzealija a njihov broj neprestano raste. Obradom i izlaganjem ovih fondova iz naše najnovije revolucionarne prošlosti ovo vrijeme postaje još dostupnije javnosti. U prvom redu nove generacije se upoznavaju sa ovim herojskim periodom naše istorije. To je vrlo značajno za vaspitavanje omladine na herojskim, slobodarskim i revolucionarnim tradicijama naših naroda i narodnosti. Prema statistikama iz muzeja, preko 70% posjetilaca ovih ustanova predstavlja omladina raznih uzrasta.

II

Nema sumnje da je četvorogodišnja oslobodilačka borba na Kozari i posebno njena epopeja 1942. godine i značajna i zahvalna tema za muzeološku obradu. Iako danas nije izložena ni jedna stalna muzejska postavka koja bi cjelovito prikazala događaje na Kozari.

Najveća i najkompletnija izložba o narodnooslobodilačkoj borbi na Kozari ostvorena je 1957. godine povodom jubilarne 15-godišnjice bitke na Kozari. Ovu izložbu realizovao je Muzej revolucije Bosne i Hercegovine. Ona je i po

1) Podaci o broju muzeja NOR-a I revolucije koje je autor sakupljao 1970. godine o:

24 samostalna muzeja NOR-a I revolucije,
93 odjeljenja NOR-a i revolucije u kompleksnim muzejima,
17 memorijalnih muzeja NOR-a I revolucije,
7 zbirki NOR-a I revolucije.

Od tada je otvoreno nekoliko memorijalnih muzeja kao I muzeološki prezentiranih istorija brigada u okviru pukovskih soba u kasarnama naše Armije.

2) Izložba je bila postavljena u Vijećnici u Sarajevu: scenario Idris Čejvan, arhitektonsko-likovna obrada arh. Straus.

dokumentaciji i po eksponiranim muzealijama, i po likovnoj obradi do danas najcjelovitija i najuspješnija prezentacija događaja na Kozari u toku rata.^{2'}

Izložbu je pratila prigodna publikacija »Kozara« čiji je autor Nusret Idrizović.^{3'}

Drugu izložbu skromnijeg obima pripremljenu kao pokretnu, također je realizovao Muzej revolucije Bosne i Hercegovine. Trenutno se ta izložba nalazi u zgradi na Mrakovici (zgrada je predviđena za stalnu postavku muzeja Kozare).^m

Tematikom Kozare u NOR-u još su se izložbeno bavili Vojni muzej u Beogradu i Muzej revolucije Bosne i Hercegovine u svojim stalnim izložbenim postavkama.

Naravno, u ova dva muzeja, obzirom na njihovu širu vremensku i tematsku koncepciju, a istovremeno i na raspoloživi prostor, prikazivanje događaja na Kozari moralo je da dobije ograničen obim teme i ograničen broj eksponata.

Djelimični muzejski prikazi NOP-a na Kozari realizovani su u dve stalne izložbe u Bos. Gradšći i u Podgradcima. Tematsku i muzeološku realizaciju ovih izložbi ostvario je Dragoje Lukić uz likovnu saradnju akademskih slikara Miljuša i Aleksića Grade.

III

Upravo je u toku priprema i realizacija stalne muzejske postavke o događajima na Kozari 1941-1945. godine. Formiranjem Nacionalnog parka na Kozari i realizacijom, pružila se mogućnost da se muzejska prezentacija Kozare realizira na samom mjestu događaja. U tom smislu bio je postavljen autoru spomenika — Džamonji i zadatak da u kompleksu spomenika obezbijedi i jednu zgradu koja će imati informativno-propagandnu i muzejsku funkciju. Autor je, prilagođavajući sasvim logično i opravdano informativno-muzejsko zdanje samom spomeniku kao centralnom objektu na Mrakovici, i arhitektonsku zamisao, i unutrašnji prostor i dimenzije ovog centra podredio ideji kompleksa glavnog spomenika i prostora na kojem se on nalazi.

U zgradi postoji informativni prostor koji obuhvata: veliki hol za prodaju publikacija i suvenira, salu za predavanje i filmske predstave (oko 50 sjedišta) i poseban prostor za muzeološki prikaz Kozare u NOR-u. Ovaj muzejski prostor, zajedno sa otvorenim pristupnim dijelom, iznosi oko 180 m².^{5'}

Međutim, prilikom koncipiranja muzejskog prostora u zgradi Informativnog centra na Mrakovici, nije bila prisutna predstava o obimu i potrebama muzejske prezentacije NOR-a na Kozari. Umjetnik je muzejsku izložbu zamislio kao snažnu simboliku: nekoliko »buketa« originalnih zastava kozarskih jedinica i nekoliko »buketa« naoružanja kozarskih jedinica (svakako lako naoružanje: bacači, mitraljezi, puškomitraljezi, puške, itd.).

Ako bi na širem prostoru spomenika, u rejonu Potkozarja, postojala muzejska prezentacija događaja na Kozari 1941-1945. godine, onda bi ova zamisao bila i opravdana i cjelishodna. To bi bila, tako reći, idealna dopuna jedinstvenom emocionalnom doživljaju kozarske epopeje pred monumentalnim spomenikom na kojem je uklesano u kamen 9900 imena palih boraca sa tog malog, ali herojskog regiona.

Međutim, takvog muzeja nema. Ovih 180 m² prostora u Informativnom centru mora se iskoristiti za najprikladniji muzejski prikaz Kozare u NOR-u.

U vrijeme koncipiranja ideje o spomeniku i Informativnom centru na Mrakovici, nisu mogle biti prisutne neke objektivne činjenice:

3) Nusret Idrizović: Kozara. Izdanje Muzeja revolucije BiH, Sarajevo, 1957. g.

4) Scenario: Nadežda Mitrašević, arh. Zlata Ugljen.

5) Tlocrt zgrade Muzeja na Mrakovici, kopija u dokumentaciji Muzeja revolucije BiH.

a) Za prezentaciju »buketa« originalnih zastava, a da bi se postigao muzeološki efekat, potrebne su desetine zastava. Sačuvano je, međutim, svega nekoliko brigadnih i bataljonskih zastava (uz to ovo su zastave iz kozarskih brigada koje za prezentaciju NOR-a na Kozari u mrakovičkom muzeju imaju zbog tematske koncepcije periferni značaj).

b) Nije se pretpostavljalo da će Mrakovica poslije realizacije monumentalnog spomenika postati mjesto izvanredno privlačno tolikom broju posjetilaca. Mrakovica se uvrstila u spomeničke komplekse koji već godinama privlače brojne posjetioce iz čitave zemlje isto kao i Šumarice u Kragujevcu, Logor Jasenovac, spomenički kompleks Tjentište, spomenički kompleks Kumrovec, spomenički kompleks Petrova gora, (Bolnica) i Kočevski rog.

Godišnji prosjek posjete spomeničkom kompleksu Mrakovica je 300.000 posjetilaca. Ove godine taj broj posjetilaca je postignut za prvih 6 mjeseci." Posjetioци su redovno iz svih krajeva naše zemlje, a sve je veći i broj stranaca.

Ova činjenica postavlja zadatak da se pored spomenika, neposredno u okviru spomeničkog kompleksa, obavezno nađe i jedan muzeološki prikaz kozarske epopeje, koji će posjetiocima pružiti osnovne podatke o tom herojskom vremenu, o ulozi KPJ, o stvaranju borbenog fronta cjelokupnog naroda jednog regiona, o bratstvu i jedinstvu na Kozari, o razmjerama i intenzitetu vojnih operacija kozarskih partizanskih jedinica, o stvaranju narodne vlasti i velikoj organizatorskoj ulozi narodnooslobodilačkih odbora, te o stradanju naroda tog kraja u toku NOR-a.

Zgrada na Mrakovici je po svojoj lokaciji najidealnije mjesto za muzejski prikaz NOR-a u regionu Kozare. U prvom redu što na to mjesto dolazi godišnje oko 300.000 posjetilaca, da doživi Kozaru, da se upoznaju s tom epopejom. Čitav kompleks Mrakovice sa spomenikom, muzejom, obilježenim mjestima bitaka na Kozari, raznovršnošću informacija-publikacija, film, suveniri, ljetni omladinski logori na Kozari — mora da na posjetioce ostavi duboki utisak o herojskoj prošlosti, o ljubavi prema zemlji, partiji, Titu, a da bude nadahnuće za stvaralaštvo, patriotizam, privrženost samoupravnoj i nesvrstanoj Jugoslaviji danas i sutra.

Muzejska postavka ovdje mora da bude snažna komponenta u doživljaju Kozare.

Prostor za takvu muzejsku prezentaciju je mali, ali iz objektivnih razloga ne može biti veći. No, Mrakovica nije muzej, pogotovo nije samo muzej: publikacije, filmovi, predavanja, prisutni omladinski logori iz svih krajeva zemlje — to je mozaik aktivnosti medija, doživljaja koji će posjetioци omogućiti da doživi Kozaru i da ponese njene poruke u život.

Mali prostor za muzejsku prezentaciju zahtijeva od poslenika na ostvarenju ovog muzeja da se na tom prostoru postigne sljedeće:

Studiozno da se izradi idejna i istorijska koncepcija. Sa vojnog aspekta borbe na Kozari 1941. do druge polovine 1942. godine predstavljaju jedinstveni vojni fenomen u našem oslobodilačkom ratu (brojnost, intenzitet i rezultati vojnih akcija, posebno je u tom pogledu značajna i poučna tzv. kozarska ofanziva). Oriјentisati se samo na taj vojni aspekt bilo bi vrlo usko. Zato se u koncipiranju izložbe mora snažno i dokumentovano istaći nekoliko sljedećih elemenata: uloga KPJ i njen ogromni i konkretni organizacioni i politički rad i uticaj; dosljedna realizacija politike bratstva i jedinstva koja je na Kozari dobila takav upečatljiv rezultat; masovno heroјstvo boraca i naroda; masovno stradanje naroda u kozarskoј ofanzivi koje nije ubilo borbeni duh i vjeru naroda u pobjedu (od 5 kozarskih brigada četiri su formirane poslije kozarske ofanzive).

6) Zvanična statistika Nacionalnog parka »Kozara«. (Lični uvid u upravi Nacionalnog parka »Kozara«).

Ovi zadaci muzejskih poslenika mogu se realizirati studioznom odbirom dokumentacionog materijala, fotosa, trodimenzionalnih predmeta i publikacija koje će u muzeju biti prezentirane.

Istovremeno, zbog ograničenosti prostora a i zbog osavremenjavanja muzejske izložbe, moraće se koristiti audiovizuelna sredstva muzejske prezentacije.

Što se tiče muzealija koje stoje na raspolaganju može se reći da će ih za ovakav prostor biti dovoljno.

Pripreme za realizaciju muzejske izložbe na Mrakovici inicirale su organizovani istraživački rad i odбир dokumentacije koja se odnosi na Kozaru u doba NOR-a. Nacionalni park »Kozara« je angažovao grupu saradnika Vojnoistorijskog instituta na ovom poslu. Taj posao je već pri kraju i evo kako stoji sa odabranim dokumentima o Kozari.⁷⁾

naših dokumenata	preko	3.000
ustaško-domobranskih	oko	4.000
njemačkih dokumenata	oko	500
četničkih dokumenata	oko	100

Naravno da ovaj prikupljački rad nije bio nužan za realizaciju muzeja Kozare. Plasiraće se ograničen broj dokumenata. No, zato će muzej raspolaгati sa prikupljenom postojećom dokumentacijom o Kozari i time omogućiti svima onima koji šire istražuju ili pišu o Kozari u NOR-u da na jednom mjestu nađu prikupljenu i sređenu dokumentaciju.

Što se tiče dokumentarnih fotosa koji se odnose na Kozaru u NOR-u, njih je, nažalost malo, naročito za 1941. i 1942. godinu. No, dobar odбир u postojećim fototekama muzeja, omogućiće da se ova vrsta muzealija dobro upotrebi.

Trodimenzionalni predmeti koji su već sakupljeni, zatim zbirka trofejnog naoružanja koju je armija ustupila muzeju na Mrakovici, doprinijeće da muzejska postavka bude solidno ostvorena.

Sve ovo, uz još dobru likovno-grafičku obradu, omogućuje da dobijemo kvalitetnu stalnu muzejsku prezentaciju NOR-a na Kozari.

Literatura

Bazin: Cours de mr Germain Bazin, Muzeologije, Paris 1950.

Mihajlovska: Muzejska prezentacija (prevod s ruskog).

Savjetovanje o istorijskim muzejima, izdanje Istorijskog muzeja Srbije, Beograd, 1976. g.

Idris Čejvan: Muzeološka prezentacija NOR-a i vaspitanje mladih »Vesnik«, Vojni muzej Beograd, br. 15/16, Beograd.

7) Ove podatke mi je dao drug Zubović Uzetr koji radi u Vojnojstorljskom institutu na prikupljanju dokumentacije o Kozari.